

JOP VAN DER AUWERA^a

De relatie tussen etniciteit en pestgedrag bij jongeren naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie: diversiteit en (bi-)eticiteit als mogelijke risicofactoren voor slachtoffer- en daderschap?

Een overzicht betreffende de prevalentieverschillen inzake klassiek en cyberpestgedrag tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond alsook tussen mono- en bi-etnische jongeren

Panopticon, 40 (5), 344-367

© 2019 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2019

- ^a Doctoraatsonderzoeker, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), Onderzoekslijn bestuurlijke en strafrechtelijke rechtshandhaving in Europees en vergelijkend perspectief, KU Leuven (Corresp.: jop.vanderauwera@kuleuven.be).

THE RELATION BETWEEN ETHNICITY AND BULLYING AMONG YOUTHS ACCORDING TO THE ETHNIC COMPOSITION OF THE SCHOOL POPULATION: DIVERSITY AND (BI-)ETHNICITY AS POSSIBLE RISK FACTORS FOR VICTIM- AND PERPETRATORHOOD?

An overview of the differences in prevalence of traditional and cyberbullying between youth with and without a migration background as well as between mono- and bi-ethnic youth.

This article examines the role of ethnicity and diversity regarding victimisation and offending in traditional and cyberbullying on the basis of a self-report school survey (*i.e.* paper/pencil and web survey) among 1808 secondary school-aged youth in Flanders and Brussels. Findings suggest that respondents with a migration background, and in particular bi-ethnic youth, are more likely to be an offender of traditional and cyberbullying or a victim of traditional bullying, especially in school where the concentration of youths with a migration background is low. No significant differences were found between the groups concerning the victimisation of cyberbullying. A possible theoretical explanation for the difference in victimisation rate is that youth with a migration background, especially bi-ethnic youth, are

labelled as 'different' and therefore are considered as an easy target by bullies. On the other side, youth with a migration background might see themselves as different, which results in a gap between 'us, the minority' versus 'them, the majority'. Because of this, they use bullying behaviour in an attempt to remedy this power imbalance by gaining respect and dominance.

Keywords: traditional bullying, cyberbullying, ethnicity

Kernwoorden: klassiek pesten, cyberpesten, etniciteit

1. PESTGEDRAG ALS MAATSCHAPPELIJKE BEZORGDEHEID

Dat pestgedrag op school, met jaarlijks circa 200 miljoen slachtoffers, al decennia lang een maatschappelijke bezorgdheid is, mag hoe dan ook niet verbazen. Deze specifieke vorm van agressie wordt immers universeel beschouwd als een complexe problematiek, waarvan de gevolgen niet alleen aanhoudend, maar ook behoorlijk omvangrijk en aanzienlijk kunnen zijn (EADP, 2007). De berichtgeving over gepeste jongeren die zelfmoord plegen is talrijk en gaat meestal gepaard met een impulsieve schreeuw naar verandering, die echter simultaan met de mediaberichtgeving hierover wegebt. Vele slachtoffers (zie o.a. ARSENEAULT, BOWES & SHAKOOR, 2010; JUVONEN & GROSS, 2005; SMOKOWSKI & KOPASZ, 2005), maar ook daders (zie o.a. MACKLEM, 2003; RIGBY, 1996), hebben namelijk met talrijke gezondheidsproblemen te kampen, zowel op mentaal als fysiek vlak (voor een overzicht hierover, zie VAN DER AUWERA, 2018). Het moge duidelijk zijn dat de morele verantwoordelijkheid van het onderwijs, de gezondheidszorg, de sociale diensten, het strafrechtstelsel én de academische wereld omtrent het aankaarten en aanpakken van deze kwestie bijzonder groot is om zo de rechten van de jongeren te eerbiedigen en hun gezonde ontwikkeling te waarborgen (EADP, 2007).

België heeft in de aanpak van het pestprobleem lang een reactieve houding aangenomen. Deze houding is enigszins waardevol en belangrijk, maar lang niet meer voldoende. Een structurele aanpak kan in België enkel slagen wanneer we de mogelijkheid bieden aan scholen om een preventief anti-pestbeleid op poten te zetten. Vandaag zien we bijvoorbeeld in Vlaamse scholen vaak anti-pestacties opduiken onder het initiatief van het Vlaams netwerk 'Kies Kleur tegen Pesten'. Met enerzijds hun jaarlijkse 'Week tegen Pesten', die jongeren over heel Vlaanderen sensibiliseert, en anderzijds hun collectieve visie omtrent het thema 'pesten', is deze organisatie één van de belangrijkste voortrekkers van de preventiegedachte (Kies Kleur Tegen Pesten, 2007). Vermoedelijk is dit één van de redenen waarom het aantal klachten van/over gepeste jongeren bij het Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB) de laatste jaren stelselmatig afneemt en het slachtofferpercentage in Vlaanderen zich onder-tussen onder het Europese gemiddelde van 11% bevindt (CLB, 2016, 2017, 2018).¹ In tegenstelling tot deze positieve trend wordt België – en voornamelijk Vlaanderen – in bepaalde OESO-rapporten echter ook wel als het zorgenkind van Europa gezien. Uit cijfers blijkt namelijk dat meer dan 40% van de schooldirecteurs aangeeft de afgelopen vijf jaar wekelijks geconfronteerd te zijn met pestgedrag in hun school. België scoort hier veruit het slechtst van alle bevraagde landen (OECD, 2014, 2019).

Gezien onze samenleving door de verschillende migratie- en globaliseringsprocessen van de voorbije decennia een heterogene samenstelling aanneemt, is het niet onlogisch dat het aantal jongeren met een migratieachtergrond stelselmatig toeneemt in Vlaamse en Brusselse scholen (GELDOF, 2013). Het onderwijs is al decennia lang een spiegel van de maatschappij, waar thans een pluriforme schoolgemeenschap als het nieuwe normaal wordt

¹ De reden waarom België vandaag zo hoog scoort qua slachtofferpercentages heeft hoofdzakelijk te maken met de slachtofferpercentages in Wallonië. Deze liggen immers dubbel zo hoog (21%) in vergelijking met de Vlaamse slachtofferpercentages (9%) (World Health Organization, 2016).

beschouwd. Niemand kijkt immers nog vreemd op wanneer jongeren in Vlaamse scholen samenkomen met leeftijdsgenoten vanuit de hele wereld. Indicatief hiervoor is dat de (quasi) etnisch-homogene klasgroep van enkele decennia geleden waar Marc en Hilde les volgden, geëvolueerd is naar een heterogene samenstelling waarin Pablo, Achmed en Fatima geïntegreerd zijn. Enigszins gecholeerd betekent dit dat tien verschillende leerlingen tien verschillende talen en culturen met zich meebrengen (VAN DER AUWERA, 2017a, 2017b, 2018).

Terwijl sommige jongeren een mix van culturen als verrijkend beschouwen, voelen anderen zich er eerder door bedreigd of achtergesteld. In die multiculturele samenleving lijkt het dan ook enigszins denkbaar dat culturele en levensbeschouwelijke tegenstellingen (o.a. taalbarrières, verschillende huidskleuren of afwijkende culturele gebruiken) aanleiding kunnen geven tot spanningen op school, in het bijzonder op het vlak van pesten (zie o.a. FASSMANN, 2009). Om de slachtofferprevalentie in de toekomst te doen dalen en de preventieve maatregelen verder vorm te geven, is het nodig om een duidelijk en betrouwbaar beeld te hebben van de 'risicogroepen' die nu daadwerkelijk in contact komen met pestsituaties. In het licht van bovenstaand gegeven is het in ieder geval positief om waar te nemen dat het aantal pestonderzoeken ondertussen aanzienlijk toeneemt. Ondanks het voorgaande, is het eerder opmerkelijk dat het aantal onderzoeken waar etniciteit een centrale rol inneemt eerder gering blijft (zie o.a. HONG *et al.*, 2014; MESSINGER, NIERI, VILLAR & LUENGO, 2012). Omwille van deze redenen zal in deze bijdrage daarom nadrukkelijk het verschil worden nagegaan tussen zowel jongeren met en zonder een migratieachtergrond als tussen mono- en bi-etnische jongeren in Vlaamse scholen (met inbegrip van Brussel) betreffende hun slachtoffer- en daderervaringen inzake klassiek en cyberpestgedrag, waarbij steeds het onderscheid wordt gemaakt naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie (voor concrete onderzoeksvragen – *cfr. infra* par. 4.1). Gegeven de vele pestonderzoeken die reeds aantoonen dat pestkoppen vaak hun oog laten vallen op slachtoffers die 'afwijkende eigenschappen' bezitten (GRAHAM & JUVONEN, 2002; HODGES, MALONE & PERRY, 1997; LADD, KOCHENDERFER & COLEMAN, 1997; VAN DER AUWERA, 2017a, 2017b, 2018; VEENSTRA, HUIJSING, DIJKSTRA & LINDENBERG, 2008), lijkt de keuze voor een specifieke focus op etniciteit voldoende gemotiveerd. Het staat immers buiten kijf dat jongeren met een migratieachtergrond, en dan in het bijzonder diegene met een bi-etnische achtergrond (*cfr. infra* par. 3), vaak een zekere specificiteit bezitten die hen onderscheidt van de groep jongeren zonder een migratieachtergrond.

Louter door een gebrek aan kennis van de (etnische) verschillen, maken leerkrachten en Belgische academici in het overgrote merendeel van de gevallen geen onderscheid tussen deze groepen. Dit kennisgebrek zorgt er bijgevolg voor dat scholen *de facto* niet genoeg inzetten op de bestaande sterktes van deze bi-etnische groep jongeren, onvoldoende tegemoetkomen aan hun uitdagingen of hun specifieke behoeftes onbewust negeren (*cfr. infra* par. 4) (BROWN, 2009; LEWIS, 2016; TIKLY, CABALLERO, HAYNES & HILL, 2004; zie o.a. ook WARDLE, 2007). De cijfers uit het uitgevoerde onderzoek zouden dan ook als bron moeten dienen om de kennis van het onderwijzend personeel uit te breiden en de wetenschappelijke lacunes op dit domein te verkleinen. In de praktijk kan extra kennis over prevalentiecijfers namelijk een betekenisvolle meerwaarde bieden, vermits leerkrachten vaak een foutief beeld hebben van pestsituaties en bijgevolg de jongeren helpen vanuit een verkeerd interpretatiekader (zie o.a. BAUMAN & DEL RIO, 2006).

2. DE TROEBELE EN VOORALSNOG 'ONDERBELICHTE' RELATIE TUSSEN PESTEN EN ETNICITEIT

In de pestonderzoeken waar etniciteit een centrale rol inneemt, wordt doorgaans het allesomvattende concept 'pestgedrag bij jongeren met een migratieachtergrond' gehanteerd (zie o.a. WALSH *et al.*, 2016). Academici gebruiken dit algemeen begrip als een verzamelterm

voor pesterijen ondergaan of uitgevoerd door jongeren met een migratieachtergrond, zowel vanuit een etnocentrische voedingsbodem (i.e. etnisch pestgedrag) als omwille van andere niet cultureel of etnisch geïnspireerde persoonskenmerken (zie o.a. ELAMÉ, 2013). Dit laatste duidt op situaties waar slachtoffers met een migratieachtergrond niet gepest worden omwille van hun etniciteit, maar eerder op basis van andere persoonskenmerken die ze bezitten (o.a. lichaamsbouw, kledingstijl of gedrag).

2.1. Verschillen inzake pestgedrag binnen de groep van jongeren met een migratieachtergrond

Onderzoek wijst uit dat jongeren met een donkerdere huidskleur in het algemeen minder vaak slachtoffer worden dan blanke jongeren, terwijl ze wel vaker worden uitgelachen (i.e. verbaal pesten) omwille van hun specifieke klederdracht of hun fysieke voorkomen (zie o.a. NANSEL *et al.*, 2001; SHIRLEY & CORNELL, 2012; SPRIGGS, IANNOTTI, NANSEL & HAYNIE, 2007; WANG, IANNOTTI & NANSEL, 2009). Hoewel jongeren met een Aziatische migratieachtergrond ook vaak afwijkende uiterlijke persoonskenmerken bezitten, is het des te vreemder dat zij daarentegen veel minder slachtoffer worden van verbale en indirecte pestvormen in vergelijking met jongeren met een andere migratieachtergrond (ROBERS, KEMP & TRUMAN, 2013). Daartegenover staat dat zwarte jongeren met een migratieachtergrond wel vaker dader blijken te zijn in klassieke en cyberpestsituaties dan blanke jongeren met een migratieachtergrond (LOW & ESPELAGE, 2013; WANG, IANNOTTI & LUK, 2012).

Tot slot blijkt uit Belgische onderzoeken dat ook de etnische samenstelling van de schoolpopulatie een invloed kan hebben op de slachtoffer- en daderprevalentie van pestgedrag. Zo zouden minder jongeren met een migratieachtergrond slachtoffer worden van pestgedrag wanneer de schoolpopulatie uit een hoge concentratie leerlingen met een migratieachtergrond bestaat (AGIRDAG, VAN HOUTTE & VAN AVERMAET, 2012; VAN DER AUWERA, 2018). Oostenrijkse onderzoekers treden de Belgische bevindingen hierin bij door op te merken dat de etnische samenstelling van de schoolgemeenschap niet enkel een mogelijke invloed heeft op het slachtofferschap, maar ook op het daderschap van pestgedrag. Indien sprake is van een sterk etnisch gekleurde mix op school, zouden minder jongeren met een migratieachtergrond overgaan tot pestgedrag (STEFANEK *et al.*, 2012). In contrast met deze bevindingen, wijst Nederlands onderzoek dan weer uit dat naarmate de school een meer heterogene samenstelling aanneemt, meer jongeren van buitenlandse origine overgaan tot pestgedrag (VERVOORT *et al.*, 2010).

2.2. Verschillen inzake pestgedrag tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond

Ondanks de toegenomen bezorgdheid omtrent het pestgedrag bij jongeren met een migratieachtergrond, blijft het aantal wetenschappelijke studies naar deze specifieke kwestie eerder beperkt. Daarenboven heerst in de bestaande onderzoeken ook geen consensus over de slachtoffer- en daderprevalentie, wanneer het verschil wordt nagegaan tussen jongeren met én zonder een migratieachtergrond. Zo blijken in Oostenrijk meer jongeren zonder een migratieachtergrond slachtoffer te worden van klassiek pestgedrag (STROHMEIER & SPIEL, 2003), terwijl Spaans (DEL BARRIO *et al.*, 2008), Noors (FANDREM, STROHMEIER & ROLAND, 2009), Canadees (MCKENNEY, PEPLER, CRAIG & CONNOLLY, 2006) en Nederlands (TOLSMA, VAN DEURZEN, STARK & VEENSTRA, 2013) onderzoek geen verschil constateren tussen beide groepen. In een ander Nederlands onderzoek (VAN DORSSELAER *et al.*, 2010) en in het Verenigd Koninkrijk (ESLEA & MUKHTAR, 2000), Zweden (BJERELD, DANEBACK & PETZOLD, 2015) en de Verenigde Staten (HANISH & GUERRA, 2000) geven jongeren met een migratieachtergrond daarentegen wel weer vaker aan het slachtoffer te zijn van pesterijen in vergelijking met jongeren zonder een migratieachtergrond. Deze tegenstellingen zijn ook vast te stellen bij het daderschap van pestge-

drag: in Nederland blijken meer jongeren zonder migratieachtergrond de dadertol op zich te nemen (VAN DORSSELAER *et al.*, 2010), terwijl in Noorwegen het vaker jongeren met een migratieachtergrond zijn die pesten (FANDREM *et al.*, 2009). Vermits uit deze tegenstrijdige resultaten geen eensluidende conclusie kan worden getrokken en de genoemde landen erg verschillen qua etnische samenstelling, lijkt de (wetenschappelijke) relevantie voor het voeren van een Vlaams-Brussels onderzoek duidelijk en voldoende onderbouwd.

3. BI-ETNISCHE JONGEREN ALS ‘VERGETEN’ (RISICO)GROEP

Over het concept bi-etniciteit bestaat, omwille van de sterke individueel afhankelijke component (*i.e.* etnische identiteit) en het uitgebreid aantal invullingsmogelijkheden (*i.e.* diverse etniciteiten), geen duidelijke consensus omtrent de operationalisering en definiëring (FUREDI, 2001). Doorgaans worden bi-etnische jongeren algemeen omschreven als een populatie die ten minste twee verschillende ‘objectieve’ etniciteiten bezitten², vermits de etniciteit van moeder en vader niet identiek aan elkaar zijn. Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat bi-etnische jongeren over een Belgisch-Marokkaans etniciteit kunnen beschikken, omdat de moeder afkomstig is van Marokko en de vader van België. Naar analogie met de bestaande literatuur, worden ook in dit onderzoek jongeren waarvan de ouders twee verschillende etnische achtergronden hebben, beschouwd als bi-etnische jongeren (KARSSSEN, VAN DER VEEN & VOLMAN, 2015, 2017). In wetenschappelijke onderzoek – voornamelijk Angelsaksische literatuur – vergelijkt men deze jongeren stevast op allerlei domeinen met ‘mono-etnische jongeren van de meerderheids- of minderheidsgroep’ (zie o.a. DEWAN, 2008; KARSSSEN, 2017; TIZARD & PHOENIX, 2002), aangezien zij slechts over één etniciteit beschikken en de ouders dezelfde etniciteit of etnische afkomst hebben.

Bi-etniciteit is lang geen ‘nieuw’ thema; reeds enige tijd vormt het een discutabel punt op de maatschappelijke agenda. Al sinds begin 20ste eeuw werd de opkomst van een bi-etnische gemeenschap aanzien als een gevaar, meer bepaald als onheilspellend teken voor de genetische achteruitgang van de natie: “*mixing cultures made troubles; it was better to keep them apart*” (ROBERTS, 1986: 50). Het moge niet verbazen dat ook tijdens de apartheidstrijd deze segregatiepolitiek werd verdedigd vanuit een zeker machtsbehoud; het mixen van blanken en zwarten zou namelijk het geprefereerde machtsonevenwicht van de blanken kunnen ondermijnen. Precies daarom dehumaniseerden politieke leiders de bi-etnische gemeenschap veelvuldig als identiteits- en cultuurloze, immorele en onstabiele wezens. Er ontstond als het ware een derde ‘ras’: een geconstrueerde grijze zone voor de culturele hybride of ‘*in-betweeners*’ (COHEN, 1988). Deze mensen, ook aangeduid als ‘*marginal men*’, zouden zich immers overal een vreemde moeten voelen, omdat ze in de onmogelijkheid verkeren om zich met één cultuur te vereenzelvigen (zie o.a. FUREDI, 2001). Het duurde echter tot in de tweede helft van de 20ste eeuw vooraleer men echt waardevrij kon spreken over bi-etnische personen als volwaardige leden van de samenleving. Enerzijds gaf de groei van de bi-etnische gemeenschap tijdens de jaren negentig blijk van een geslaagd en vredevol integratiebeleid van de afgelopen jaren. Anderzijds werd veelvuldig verwezen naar de unieke eigenschappen van deze groep, betreffende identiteitsvorming, gezinsleven en culturele gebruiken (zie o.a. PARKER & SONG, 2001).

Het Nederlandse onderzoek van KARSSSENS (2017) toont aan dat sommige bi-etnische leerlingen inderdaad positieve ervaringen ondervinden van hun diverse achtergrond; ze voelen zich uniek en trots wanneer leerkrachten en medeleerlingen oprecht interesse tonen in hun etnische identiteit, bijvoorbeeld tijdens presentaties of klasgesprekken. Datzelfde

2 Dit wil zeggen dat de etniciteit wordt afgeleid aan de hand van het geboorteland van de respondent of zijn/haar ouders. Ook in dit onderzoek wordt met de term ‘etniciteit’ steeds de objectieve etniciteit bedoeld.

onderzoek leert ons evenwel ook dat bi-etnische jongeren zich vandaag bijwijken nog steeds als cultureel hybride of ‘*in-betweeners*’ voelen door het segregerende gedrag van hun leerkrachten of klasgenoten. Hoewel vele van deze bi-etnische jongeren zichzelf identificeren met beide etnische achtergronden die ze bezitten (bv. “ik ben half Belg, half Marokkaans”), worden ze vaak ten onrechte gelabeld als lid van de minderheidsgroep, krijgen ze de opmerking dat ze bijvoorbeeld ‘geen echte Nederlander of Surinamer zijn’ of worden ze toegevoegd met de beledigende term ‘half-bloedje’. Kortom, vele van deze bi-etnische jongeren worden in een hokje geduwd, waar ze zich niet volledig mee vereenzelvigen. Diegenen die gewag maken van meerdere negatieve ervaringen hebben overigens ook een sterk gevoel dat ze niet op de school thuishoren, aangezien ze herhaaldelijk niet begrepen, uitgesloten of gepest worden omwille van hun afwijkende eigenschappen. Deze bevindingen komen overeen met eerdere studies, waar deze jongeren bijna dagelijks geconfronteerd worden met stereotiepe opmerkingen, wat leidt tot een negatief schoolwelzijn (FURRER & SKINNER, 2003; WALTON & COHEN, 2007) alsook discriminatie (DEWAN, 2008; TIZARD & PHOENIX, 2002).

Echter, en zoals bovenvermelde titel laat uitschijnen, blijft het aantal onderzoeken met bi-etnische jongeren als centraal thema vooralsnog uiterst beperkt in België.³ Vaak wordt deze unieke groep jongeren samen met mono-etnische jongeren ondergebracht in de algemene verzameling van ‘jongeren met een migratieachtergrond’ (i.e. ten minste één ouder is in het buitenland geboren), waardoor hun bijzondere eigenheid niet de nodige aandacht krijgt (KARSEN, 2017). Onderzoek toont namelijk aan dat mono- en bi-etnische jongeren op een aantal punten significant blijken te verschillen. Voornamelijk op vlak van burgerschapskennis, schoolresultaten en sociaal-emotioneel welzijn op school leggen ze gemiddeld hogere cijfers voor dan mono-etnische minderheidsleerlingen en lagere dan mono-etnische meerderheidsleerlingen. Verder zouden bi-etnische jongeren ook meer probleemgedrag vertonen dan de mono-etnische meerderheids- en minderheidsgroep (SHIH & SANCHEZ, 2005), maar zich wel toleranter opstellen ten aanzien van andere culturele en religieuze gebruiken, attitudes, overtuigingen en fysieke kenmerken van personen (BARNES, 2001).

Hierbij dient evenwel opgemerkt te worden dat bi-etnische jongeren, precies omwille van hun specifiek afwijkende eigenschappen, per definitie een risicogroep vormen om slachtoffer te worden van pestgedrag. Door hun niet-alledaagse eigenschappen trekken ze – vaak ongewild – de aandacht van enkele daders die gericht op zoek zijn naar ‘in het oog springende slachtoffers’. Daders hebben namelijk een duidelijke voorkeur om net die excentrieke zonderlingen en solitaire individuen te pesten, precies omdat de ‘*significant others*’ (i.e. *peers*) niet om hen geven en ze dus beschouwd worden als een potentiële bron voor dominantie (GRAHAM & JUVONEN, 2002; HODGES, MALONE & PERRY, 1997; LADD, KOCHENDERFER & COLEMAN, 1997; VAN DER AUWERA, 2017A, 2017B, 2018; VEENSTRA *et al.*, 2008). Precies daarom lijkt het interessant om ook de prevalentiecijfers van deze bi-etnische jongeren in dit onderzoek te vergelijken met die van de mono-etnische jongeren.

4. ONDERZOEKSOPZET

4.1. Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen

Dit zelfrapportage onderzoek maakt gebruik van de data die gegenereerd werd in een studie naar de prevalentie van pestgedrag in Vlaamse en Brusselse secundaire scholen (VAN

3 Niettemin is de onderzoeksbelangstelling in Angelsaksische literatuur weliswaar uitgebreider. De term bi-etniciteit wordt daar voornamelijk aangeduid als ‘*mixed race*’ of ‘*multiracial youth*’ (FUREDI, 2001; PARKER & SONG, 2001).

DER AUWERA, 2018).⁴ Het doel van dit onderzoek bestaat erin om eventuele prevalentiever- schillen bloot te leggen tussen enerzijds jongeren met en zonder een migratieachtergrond en anderzijds mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep, bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep inzake slachtofferschap en daderschap bij zowel klassiek pesten als cyberpesten. Omwille van de hierboven aangehaalde bevin- dingen (cfr. *supra* par. 1 en 2) lijkt het opportuun om na te gaan of jongeren met een mi- gratieachtergrond in Vlaamse scholen (met inbegrip van Brussel) nu juist meer of minder slachtoffer en dader worden van pestgedrag, zodat beleidsmakers, preventiediensten en academici oog hebben voor deze mogelijke risicogroep op vlak van pesten. Het is daarom dat in dit onderzoek een antwoord gezocht zal worden op volgende onderzoeksvraag: *“Wat zijn de verschillen in Vlaamse scholen (met inbegrip van Brussel) tussen jongeren met én zon- der een migratieachtergrond inzake slachtofferschap en daderschap bij zowel klassiek pesten als cyberpesten naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie?”* Uit de weten- schappelijke literatuur komt bovendien ook naar voren dat met name bi-etnische leerlin- gen mogelijks een risicogroep kunnen vormen voor pestgedrag (cfr. *supra* par. 3). Aangezien in Vlaanderen de pestprevalentie van deze bi-etnische jongeren tot op heden onderbelicht is gebleven, zal dit onderzoek in secundaire orde ook een antwoord trachten te formuleren op volgende onderzoeksvraag: *“Wat zijn de verschillen in Vlaamse scholen (met inbegrip van Brussel) tussen mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep, bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep inzake slachtofferschap en daderschap bij zowel klassiek pesten als cyberpesten naargelang de etnische samenstelling van de school- populatie?”* Gezien het relatief vernieuwende onderzoeksthema en de daarmee gepaard gaande Belgische behoefte (cfr. *supra* par. 1), is het aangewezen om de realiteit zo waardevrij en objectief mogelijk te analyseren en te beschrijven aan de hand van een kwantificerende onderzoekstraditie. Hoewel de kwantitatieve traditie normaliter als doel heeft om te verkla- ren, richt de essentie van dit onderzoek zich eerder op het beschrijvende met enkele explo- rerende en verdiepende componenten (BIJLEVELD, 2009; PAUWELS, 2017).

4.2. Steekproeftrekking

Aangezien een lijst met de namen van alle schoollopende leerlingen in Vlaanderen en Brus- sel niet beschikbaar werd gesteld omwille van privacy-redenen, was geen steekproefka- der voorhanden. Een lijst van het aantal Vlaamse en Brusselse secundaire scholen bleek daarentegen wel beschikbaar te zijn (Vlaamse Gemeenschapscommissie, 2015; Vlaamse Overheid, 2015). De steekproeftrekking heeft dan ook betrekking op deze ter beschikking gestelde lijst van 977 secundaire scholen. Tijdens die steekproeftrekking is gebruik gemaakt van twee complementaire steekproefmethodes. Bij de eerste contactopname is gebruik ge- maakt van de systematische steekproefmethode, welke de onderzoekseenheden selecteert via een bepaald selectiemechanisme dat zich op een consistente wijze herhaalt (PAUWELS, 2017). Dit betekent concreet dat uit een genummerde scholenlijst at random één school is geselecteerd, waarna telkens elke negende school aangeduid werd voor een contactname via een gestandaardiseerde e-mail.⁵ Drie weken na de eerste contactopname volgde een

4 Een diepgaandere bespreking van de methodologische componenten van het gehele onderzoek (incl. de precieze inhoud van de vragenlijst) is opgenomen in het basisboek: *“Pestgedrag, etniciteit en de rol van diversiteit: De verschillen tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond bij klassiek pesten en cyberpesten”* (VAN DER AUWERA, 2018).

5 Ter verduidelijking: de ad random gekozen ‘start-school’ was school nummer veertien op de lijst (*random start of random seed*), daarna werd school nummer 23 geselecteerd, dan school 32, vervolgens school 41, enzovoort. Het was dus telkens de negende school die geselecteerd werd. Deze scholen werden gecontacteerd via e-mail. Bij de eerste contactname werd naar 106 scholen een mail verstuurd, waarvan slecht vijf scholen positief reageerden.

tweede contactname om enerzijds de reeds gecontacteerde, maar niet-reagerende scholen toch te overtuigen om mee te werken en alsnog *refusal conversion* (Bijleveld, 2009) te bereiken en anderzijds ook nieuwe – nog niet-gecontacteerde – scholen volgens hetzelfde selectieprincipe te contacteren.⁶ Na overleg met de geïnteresseerde scholen bleek dat tot op dat moment slechts één etnisch diverse school had toegezegd. Precies daarom werd bij de derde contactname gebruik gemaakt van een tweede steekproefmethode, namelijk de *purposive* of doelgerichte steekproef. Deze houdt in dat bepaalde scholen bewust gecontacteerd werden omwille van een bepaald kenmerk, namelijk omwille van hun etnisch diverse karakter (Bijleveld, 2009).⁷ Daar waar getracht werd om bij de variabelen geslacht, leeftijd en opleidingsniveau een gelijk verdeelde samenstelling te bereiken, vond de selectie van de respondenten voornamelijk plaats op basis van hun etnische achtergrond of afkomst. Dit om doelbewust het verschil na te gaan tussen beide groepen betreffende hun slachtofferchap en daderschap bij zowel klassiek als cyberpesten.

In de contactopname e-mail werd eerst het doel van het onderzoek kort beschreven, om daarna een vraag tot medewerking aan de school te richten. In de beschrijving van het onderzoek werd aan de school de mogelijkheid gegeven om deel te nemen aan het pestonderzoek via een schriftelijke of een online vragenlijst. Wat de schriftelijke vragenlijst betrof, werd hen de mogelijkheid aangeboden om de vragenlijsten door de leerkrachten zelf of door de onderzoeker te laten afnemen. Door deze flexibele houding werd verwacht dat de scholen gemakkelijker een positief gevolg zouden geven aan de vraag tot medewerking. Naast de mogelijkheid om deel te nemen aan de schriftelijke vragenlijst, werd ook een optionele deelname aan een online vragenlijst voorzien. Bij deze online vragenlijst werd aan scholen de kans gegeven om deze zelf af te nemen of deze door de jongeren thuis te laten invullen.⁸ Bij de eerste optie werd opnieuw de mogelijkheid aangereikt om de vragenlijsten af te nemen in het bijzijn van ofwel een leerkracht, ofwel de onderzoeker. Wanneer gekozen werd om de online vragenlijst thuis te laten invullen, werd de leerlingen een brief bezorgd met een verwijzing naar een schoolspecifieke website (Survio, 2016), waar de leerlingen de vragenlijst online en anoniem konden invullen. De reden voor deze laatste optie bestond erin scholen de kans te bieden om toch mee te werken aan het onderzoek, maar hiervoor geen kostbare tijd op te offeren. Bovendien werd – als extra *incentive* – bij elke deelname een schoolspecifieke rapportage beloofd, die een korte – maar gedetailleerde – samenvatting omvatte van de specifieke bevindingen per desbetreffende school, afgewogen ten aanzien van het algemene gemiddelde (zie voor een overeenkomstige werkwijze o.a. Kerstens & Veenstra, 2013).

Uiteindelijk verleenden dertien verschillende secundaire scholen verspreid over Vlaanderen en Brussel (resp. 11 en 2 scholen goed voor 83% en 17% van de totale dataset) hun medewerking. Dit resulteerde in een totale dataset van 1808 respondenten, waarvan 50,2% schriftelijk en 49,8% online werd afgenomen. De samenstelling van deze steekproef bestond uit

6 Het enige verschil met het selectieprincipe van de eerste contactopname was dat er hier een andere *random seed* werd gekozen, namelijk school nummer zeven. Bij deze tweede contactname werden 201 scholen aangeschreven waarvan vier scholen positief reageerden.

7 Enerzijds werd via een leerkracht die les geeft in Brussel de nodige informatie bekomen over welke scholen nog als 'multicultureel' werden aangemerkt (sneeuwbalsteekproef), anderzijds werden de steden Antwerpen, Brussel, Gent, Mechelen en Turnhout bewust gekozen als multiculturele en etnisch diverse steden.

8 Wat de schriftelijke vragenlijsten betrof, werd telkens via mail met de directie overlegd door hoeveel respondenten de school de vragenlijst wou laten invullen. Daarna werd het gevraagde aantal blanco vragenlijsten aan de desbetreffende schooldirecteur overhandigd. Verder was het de keuze van de school in welke klasgroepen, opleidingen of leeftijden de vragenlijsten werden verdeeld: enkele scholen kozen om de vragenlijst enkel te laten afnemen door jongeren die door afwezigheid van een leerkracht werden opgevangen in een gezamenlijke studiezaal, andere scholen verkozen om de vragenlijsten via een zelf gekozen selectieprincipe te verdelen over de verschillende klasgroepen.

740 jongens en 1068 meisjes (resp. 40,9% en 59,1%) met een gemiddelde leeftijd van 14,56 jaar (*i.e.* range van 11 tot 21 jaar). Overigens genoot het merendeel van de respondenten een ASO-opleiding (71,3%), terwijl op ruime afstand BSO (18,3%) en TSO (10,3%) volgden. Qua etnische afkomst bleek de respondentenverdeling te bestaan uit 1114 jongeren zonder een migratieachtergrond (of mono-etnische jongeren uit de meerderheidsgroep) en 686 jongeren met een migratieachtergrond (resp. 61,5% en 37,8%). Deze laatstgenoemde groep kon bovendien nog tweeledig onderverdeeld worden in een groep van 368 bi-etnische jongeren (53,6%) en 318 mono-etnische jongeren uit een minderheidsgroep (46,4%).

4.3. Dataverzameling

Om te peilen naar de pestprevalentie van de jongeren, werd aan de hand van een gestructureerde zelfrapportage vragenlijst nagegaan of leerlingen het afgelopen schooljaar (*i.e.* afgelopen zes maanden) slachtoffer (*Ben je dit schooljaar gepest geweest (via internet, gsm, sociale media, etc.)? (Ja/Nee)*) dan wel dader (*Heb je dit schooljaar iemand gepest (via internet, gsm, sociale media, etc.)? (Ja/Nee)*) waren van pestsituaties.⁹ Precies omdat vaak verwar- ring bestaat tussen pesten en plagen (zie o.a. DE BOECK, 2014; SOLBERG & OLWEUS, 2003), werd voorafgaand aan deze vragen een beknopte begripsomschrijving van pesten gegeven, geba- seerd op de meest aangewende definitie van de Zweeds-Noorse psycholoog Dan OLWEUS. Hij omschrijft pestgedrag als het doelbewust stellen van agressieve of negatieve handelingen die herhaaldelijk en gedurende lange tijd plaatsvinden met een machtsongelijkheid tussen de dader en het slachtoffer (OLWEUS, 1995; VAN DEN BROECK, 2006). Het is daarom dat in dit onderzoek volgende definitie gebruikt werd: “*Onder pesten verstaat men het opzettelijk en op meerdere momenten (meer dan 1 keer) stellen van bepaald gedrag dat de andere persoon niet graag heeft*”. In de vragenlijst werd deze operationalisering enkele malen herhaald om- dat voorgaand onderzoek uitwees dat jongeren die zelf moeten bepalen wat pestgedrag is nauwelijks de drie criteria van OLWEUS in hun oordeel opnemen (KERSTENS & VEENSTRA, 2013). In deze verduidelijkende definiëring werd geen afbakening gemaakt naar ‘pestgedrag op school’, waardoor het gerapporteerde klassiek en cyberpestgedrag zich zowel tijdens als na de schooluren kon voltrekken. Bijgevolg kan logischerwijze dan ook niet gesproken worden over ‘pestgedrag op school’, maar wordt in dit onderzoek de overkoepelende term ‘pestge- drag bij jongeren’ gebruikt. De onderzoeker is zich overigens terdege bewust van het feit dat hierdoor geen beeld wordt geschetst van ‘wie precies door wie wordt gepest’ (zie o.a. VEENSTRA *et al.*, 2008), maar aangezien dit onderzoek allerm minst de ambitie heeft om uitspra- ken te doen over een intra- of interetnische pestprevalentie, lijkt dit tot weinig negatieve gevolgen te leiden.

4.4. Gehanteerde concepten

Jongeren met een migratieachtergrond – Jongeren die aangeven dat zijzelf of minstens één van hun ouders geboren zijn in een ander land dan België, worden in dit onderzoek aanzien als jongeren met een migratieachtergrond.¹⁰ Het merendeel van de onderzoeken waar etni- citeit centraal staat, nemen ‘grootouders’ echter niet op in hun operationalisering.¹¹

9 Alle vragenlijsten werden afgenomen in een totale spreidingsperiode van maximaal twaalf dagen, waardoor de referentieperiode van zes maanden voor elke respondent bij benadering hetzelfde bleef.

10 Aangezien de respondenten niet zelf konden aangeven welke etnische identiteit zij zichzelf toekenden (*i.e.* subjectieve etniciteit), maar de etniciteit van de respondent werd afgeleid aan de hand van het geboorteland van de respondent of zijn/haar ouders (naar analogie met VERVOORT *e.a.* (2012) en CBS (2019)), betekent dat in dit onderzoek met de term ‘etniciteit’ eigenlijk de ‘objectieve etniciteit’ wordt bedoeld.

11 In het basisboek van VAN DER AUWERA (2018), waarop dit artikel is gebaseerd, worden de grootouders wél doelbewust betrokken in de operationalisering. De jongeren waarvan hun grootouders in een ander land

Bi-etniciteit – Daarnaast, en zoals reeds hierboven neergeschreven, worden – naar analogie met de bestaande literatuur hierover (KARSSSEN *et al.*, 2015, 2017) – ook in dit onderzoek jongeren waarvan de ouders twee verschillende etnische achtergronden hebben, beschouwd als ‘bi-etnische jongeren’. In wetenschappelijke onderzoek (voornamelijk Angelsaksische literatuur) vergelijkt men deze jongeren stevast op allerlei domeinen met ‘mono-etnische jongeren van de meerderheids- of minderheidsgroep’ (zie o.a. DEWAN, 2008; KARSSSEN, 2017; TIZARD & PHOENIX, 2002), aangezien zij slechts over één etniciteit beschikken en de ouders dezelfde etniciteit of afkomst hebben. De mono-etnische meerderheidsgroep zal in dit onderzoek logischerwijze bestaan uit jongeren met een Belgische etniciteit (*i.e.* zonder een migratieachtergrond), terwijl de mono-etnische minderheidsgroep zal bestaan uit jongeren waarvan beide ouders in hetzelfde land geboren zijn – verschillend van België.

Etnische samenstelling van de schoolpopulatie – Een school die bestaat uit een hoge concentratie leerlingen met een gelijkaardige etnische of sociale achtergrond wordt in de praktijk vaak aangeduid als een ‘concentratieschool’. Wanneer in deze scholen de meerderheid van de leerlingen een migratieachtergrond heeft, kwalificeren academici deze scholen als ‘zwarte concentratiescholen’. In dit onderzoek zal gesproken worden van een zwarte concentratieschool indien het percentage jongeren met een migratieachtergrond zich boven de 70% bevindt. Als in scholen voornamelijk leerlingen school lopen waarbij geen migratieachtergrond aanwezig is, betitelt men de school als een ‘witte concentratieschool’. In ons onderzoek zal een school gecategoriseerd worden als ‘witte concentratieschool’ indien het percentage jongeren met een migratieachtergrond zich onder de 36% bevindt. Daarnaast bestaan er in ons onderzoek ook nog ‘grijze of gemengde scholen’, die gekenmerkt worden door hun evenwichtige mix van jongeren met én zonder een migratieachtergrond (*i.e.* 36%–70% van de jongeren in deze school heeft een migratieachtergrond) (zie o.a. AGIRDAG *et al.*, 2012).

4.5. Data-analyse

De analysetechnieken werden uitgevoerd met het softwareprogramma IBM SPSS versie 26. Er werden Chi-kwadraattoetsen (χ^2) gebruikt om na te gaan of de slachtoffer- en daderprevalentie statistisch verschilde naargelang etniciteit. Wanneer de tabel een 2x2 vorm aannam (o.a. bij dummy-variabelen of ja-nee-vragen), werd de *continuity correction* toegepast. Bij de andere (niet 2x2) tabellen keken we zoals gewoonlijk naar de normale Pearson Chi-kwadraat-waarde. Bij alle analyses werd het significantieniveau in eerste orde nagegaan op 5%.

---

dan België geboren zijn, vertonen immers in meerdere gevallen nog uiterlijke kenmerken van niet-Belgische afkomst (o.a. huidskleur), zijn de Nederlandse taal niet voor de volle 100% machtig (o.a. andere moedertaal of accent) of hanteren andere culturele gebruiken (o.a. geloofsbelijdenis). Gezien daders van pestgedrag scherp zijn in het opmerken van kenmerken die ‘anders’ zijn, beschouwen we deze uiterlijke, taalkundige of culturele contrasten als een extra risicofactor om slachtoffer te worden van een pestsituatie (BIJERELD *et al.*, 2015; VEENSTRA *et al.*, 2008; zie o.a. ook VERVOORT *et al.*, 2010). In dit artikel is echter gekozen om ‘migratieachtergrond’ te definiëren volgens de officiële begripsbepaling die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt, namelijk “*Als een persoon (eerste generatie) of één van de ouders (tweede generatie) in een ander land is geboren, heeft deze persoon een migratieachtergrond*” (CBS, 2019), omdat het te complex en bij wijlen incorrect bleek om de respondenten in te delen in de categorieën ‘mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep’, ‘bi-etnische jongeren’ en ‘mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep’ wanneer ook de grootouders betrokken werden in de definiëring. Het is ook daardoor dat de prevalentieverschillen in dit artikel afwijken van de cijfers in het basisboek.

5. RESULTATEN

5.1. De prevalentieverschillen tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond

Slachtofferschap

Klassiek pesten – Een kleine minderheid, zo'n 10,8% van de bevroagde jongeren, geeft aan dat ze het afgelopen schooljaar slachtoffer zijn geworden van klassiek pestgedrag (Tabel 1). Wanneer we daarenboven de relatie tussen klassiek slachtofferschap en etnische afkomst analyseren, blijken significant meer jongeren met een migratieachtergrond (13,1%) het slachtoffer te worden van klassiek pestgedrag dan jongeren zonder een migratieachtergrond (9,4%) ($n = 1791$; $\chi^2 = 5.71$; $df = 1$; $p < .05$).

Een verdere differentiatie naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie leert ons dat op witte concentratiescholen significant meer jongeren met een migratieachtergrond het slachtoffer worden van klassiek pestgedrag (15,7% vs. 6,8%) ($n = 987$; $\chi^2 = 16.97$; $df = 1$; $p < .05$), terwijl op zwarte concentratiescholen net significant vaker jongeren zonder een migratieachtergrond slachtoffer worden (20,5% vs. 9,3%) ($n = 352$; $\chi^2 = 7.09$; $df = 1$; $p < .05$). Op gemengde scholen is echter geen significant verschil merkbaar tussen jongeren met én zonder een migratieachtergrond (resp. 14,0% vs. 13,4%) ($n = 439$; $\chi^2 = 0.03$; $df = 1$; $p > .05$).

Cyberpesten – Het percentage cyberpestsloffers dat aangeeft het afgelopen schooljaar gepest te zijn geweest via internet of gsm bedraagt 5,6% (Tabel 1). Wanneer daarenboven een onderscheid wordt gemaakt tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond, worden geen significante verschillen vastgesteld. Daar waar 5% van de jongeren zonder migratieachtergrond aangeeft online gepest te zijn, is dat bij de jongeren met buitenlandse roots 6,6% ($n = 1789$; $\chi^2 = 1.96$; $df = 1$; $p > .05$).

In tegenstelling tot de bevindingen bij de slachtoffers van het klassieke pesten, worden tussen cyberslachtoffers met en zonder een migratieachtergrond geen significante verschillen vastgesteld op witte (resp. 4,0% vs. 3,0%) ($n = 987$; $\chi^2 = 0.58$; $df = 1$; $p > .05$), gemengde (resp. 7,6% vs. 9,3%) ($n = 439$; $\chi^2 = 0.39$; $df = 1$; $p > .05$) of zwarte concentratiescholen (resp. 7,9% vs. 9,6%) ($n = 350$; $\chi^2 = 0.21$; $df = 1$; $p > .05$).

Daderschap

Klassiek pesten – Het percentage daders die afgelopen schooljaar op klassieke wijze een jongere hebben gepest, bedraagt in dit onderzoek 6,9% (Tabel 1). Wat het verschil in daderschap van klassiek pesten tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond betreft, blijken significant meer jongeren met een migratieachtergrond als pester te fungeren in vergelijking met jongeren zonder een migratieachtergrond. Bij de jongeren zonder migratieachtergrond zou amper 4,1% een actieve pestersrol op zich nemen, terwijl bij de jongeren met een migratieachtergrond 11,5% aangeeft dader te zijn van klassiek pestgedrag ($n = 1787$; $\chi^2 = 35.61$; $df = 1$; $p < .05$).

Verder tonen de resultaten in Tabel 1 aan dat in witte concentratiescholen significant meer jongeren met een migratieachtergrond op klassieke wijze pesten in vergelijking met jongeren zonder migratieachtergrond (9,0% vs. 2,2%) ($n = 986$; $\chi^2 = 21.92$; $df = 1$; $p < .05$). Naarmate het aantal jongeren van buitenlandse origine op de school stijgt (*i.e.* op gemengde scholen en zwarte concentratiescholen), worden geen significante verschillen meer vastgesteld (resp. $n = 438$; $\chi^2 = 2.80$; $df = 1$; $p > .05$ en $n = 350$; $\chi^2 = 0.05$; $df = 1$; $p > .05$) en blijken jongeren met en zonder een migratieachtergrond even vaak dader te zijn.

Cyberpesten – Amper 2,5% van de bevraagde jongeren geeft aan het afgelopen schooljaar cyberdader te zijn geweest en dus iemand te hebben gepest via internet of gsm (Tabel 1). Daarenboven blijkt dat, wanneer we het verschil nagaan tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond, significant meer jongeren met een migratieachtergrond (4%) cyberpestgedrag stellen in vergelijking met jongeren zonder migratieachtergrond (1,6%) ($n = 1788$; $\chi^2 = 8.62$; $df = 1$; $p < .05$).

Wat de etnische samenstelling van de school betreft, vinden we geen significante verschillen in daderschap bij cyberpesten tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond naargelang een onderscheid wordt gemaakt tussen witte (resp. 2,3% vs. 1,2%) ($n = 984$; $\chi^2 = 1.43$; $df = 1$; $p > .05$), gemengde (resp. 4,1% vs. 2,2%) ($n = 439$; $\chi^2 = 1.25$; $df = 1$; $p > .05$) en zwarte concentratiescholen (resp. 7,9% vs. 9,6%) ($n = 352$; $\chi^2 = 0.10$; $df = 1$; $p > .05$).

TABEL 1. HET VERSCHIL IN ALGEMENE SLACHTOFFER- EN DADERPREVALENTIE BIJ KLASSEK EN CYBERPESTGEDRAG TUSSEN JONGEREN MET ÉN ZONDER EEN MIGRATIEACHTERGROND NAARGELANG DE ETNISCHE VERDELING VAN DE SCHOOLPOPULATIE, ALSOOK DE TOTALE STEEKPROEF.¹²

	Jongeren zonder een migratie-achtergrond		Jongeren met een migratie-achtergrond		Sig.	Totale steekproef	
	N	%	N	%		N	%
Klassiek pesten							
<u>Slachtofferschap</u>	104	9,4%	89	13,1%	*	193	10,8%
Witte concentratieschool	52	6,8%	35	15,7%	***	87	8,8%
Gemengde school	36	13,4%	24	14,0%		60	13,7%
Zwarte concentratieschool	15	20,5%	26	9,3%	**	41	11,6%
<u>Daderschap</u>	45	4,1%	78	11,5%	***	123	6,9%
Witte concentratieschool	17	2,2%	20	9,0%	***	37	3,8%
Gemengde school	19	7,1%	20	11,8%		39	8,9%
Zwarte concentratieschool	9	12,3%	38	13,4%		47	13,1%
Cyberpesten							
<u>Slachtofferschap</u>	55	5,0%	45	6,6%		100	5,6%
Witte concentratieschool	23	3,0%	9	4,0%		32	3,2%
Gemengde school	25	9,3%	13	7,6%		38	8,7%
Zwarte concentratieschool	7	9,6%	23	7,9%		30	8,3%
<u>Daderschap</u>	18	1,6%	27	4,0%	**	45	2,5%
Witte concentratieschool	9	1,2%	5	2,3%		14	1,4%
Gemengde school	6	2,2%	7	4,1%		13	3%
Zwarte concentratieschool	3	4,1%	14	5,0%		17	4,8%

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

¹² Het totaal aantal respondenten varieert ten gevolg van een klein aantal *item non-responders*.

5.2. De prevalentieverschillen tussen mono- en bi-etnische jongeren

Slachtofferschap

Klassiek pesten – De slachtofferprevalentieverschillen met betrekking tot de variabele bi-etniciteit zijn te vinden in tabel 2. Uit deze tabel kan geconstateerd worden dat het afgelopen schooljaar significant meer bi-etnische jongeren (16%) op klassieke wijze gepest werden in vergelijking met mono-etnische jongeren van de meerderheids- en minderheidsgroep (resp. 9,4% en 9,7%) ($n = 1793$; $\chi^2 = 12.57$; $df = 2$; $p < .05$). Daar waar na een *follow-up* analyse geen significant verschil kan worden vastgesteld tussen de jongeren van de mono-etnische meerderheids- en minderheidsgroep ($n = 1430$; $\chi^2 = 0.00$; $df = 1$; $p > .05$), blijkt het verschil inzake slachtofferprevalentie tussen de bi-etnische jongeren en de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep ($n = 1474$; $\chi^2 = 11.20$; $df = 1$; $p < .05$) alsook het verschil tussen de bi-etnische jongeren en de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep ($n = 682$; $\chi^2 = 5.33$; $df = 1$; $p < .05$) wel van significante aard te zijn.

Een verder opdeling naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie toont aan dat in zowel witte (resp. 18,4% vs. 6,8% en 8,2%; $n = 987$; $\chi^2 = 22.48$; $df = 2$; $p < .05$) als gemengde concentratiescholen (resp. 20,4% vs. 13,4% en 6,4%; $n = 987$; $\chi^2 = 22.48$; $df = 2$; $p < .05$) significant meer bi-etnische jongeren slachtoffer worden van klassiek pestgedrag in vergelijking met mono-etnische jongeren van de meerderheids- en minderheidsgroep. Daarbij toont een onderlinge *follow-up* analyse enerzijds aan dat het vastgestelde prevalentieverschil in witte concentratiescholen enkel significant blijkt te zijn tussen de bi-etnische jongeren en de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep ($n = 926$; $\chi^2 = 22.35$; $df = 1$; $p < .05$), maar dat geen significantie inzake prevalentie wordt geconstateerd tussen de jongeren van de mono-etnische meerderheids- en minderheidsgroep ($n = 824$; $\chi^2 = 0.17$; $df = 1$; $p > .05$) of tussen de bi-etnische jongeren en de jongeren van de mono-etnische minderheidsgroep ($n = 224$; $\chi^2 = 3.59$; $df = 1$; $p > .05$). Anderzijds wordt na de *follow-up* analyse in de gemengde scholen onderling geen significant verschil gevonden tussen bi-etnische jongeren en de jongeren van de mono-etnische meerderheidsgroep ($n = 361$; $\chi^2 = 2.60$; $df = 1$; $p > .05$) of niet tussen mono-etnische meerderheids- en minderheidsgroep ($n = 346$; $\chi^2 = 2.85$; $df = 1$; $p > .05$), maar wel tussen de bi-etnische jongeren en de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep ($n = 171$; $\chi^2 = 6.91$; $df = 1$; $p < .05$). In zwarte concentratiescholen worden dan weer significant meer mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep slachtoffer (21,5%) ($n = 354$; $\chi^2 = 10.30$; $df = 2$; $p < .05$), zowel in vergelijking met bi-etnische jongeren (5,9%) ($n = 176$; $\chi^2 = 9.71$; $df = 1$; $p < .05$) als met mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep (11,2%) ($n = 216$; $\chi^2 = 4.60$; $df = 1$; $p < .05$); een onderling verschil tussen mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep en bi-etnische jongeren werd echter niet gevonden ($n = 280$; $\chi^2 = 2.21$; $df = 1$; $p > .05$).

Cyberpesten – Net zoals bij de analyse van de prevalentieverschillen inzake slachtofferschap van cyberpesten tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond (cfr. *supra* 5.1.1.), vinden we in tabel 2 geen significante verschillen tussen bi-etnische cyberslachtoffers (7,1%) en mono-etnische cyberslachtoffers van de meerderheids- of minderheidsgroep (resp. 6,0% en 5,0%) ($n = 1791$; $\chi^2 = 2.38$; $df = 2$; $p > .05$). Ook na een onderlinge *follow-up* analyse tussen bi-etnische cyberslachtoffers en mono-etnische cyberslachtoffers van de meerderheidsgroep ($n = 1475$; $\chi^2 = 1.93$; $df = 1$; $p > .05$), bi-etnische cyberslachtoffers en mono-etnische cyberslachtoffers van de minderheidsgroep ($n = 680$; $\chi^2 = 0.19$; $df = 1$; $p > .05$) of mono-etnische cyberslachtoffers van de minderheids- en meerderheidsgroep ($n = 1427$; $\chi^2 = 0.29$; $df = 1$; $p > .05$) worden geen significante verschillen gevonden.

In lijn met deze bevindingen wordt ook geen significant prevalentieverschil vastgesteld tussen de verscheidene groepen in zowel witte concentratiescholen ($n = 987$; $\chi^2 = 0,70$; $df = 2$; $p > .05$), gemengde scholen ($n = 439$; $\chi^2 = 1,50$; $df = 2$; $p > .05$) als zwarte concentratiescholen ($n = 352$; $\chi^2 = 0,77$; $df = 2$; $p > .05$). Ook in verdere *follow-up* analyses kon onderling geen significant verband gevonden worden.

Daderschap

Klassiek pesten – Uit tabel 2 kan worden afgeleid dat er met betrekking tot het ouderschap inzake klassieke pestgedrag een significant prevalentieverschil aanwezig is tussen de drie etnische groepen. Er zouden immers beduidend meer bi-etnische jongeren pestgedrag stellen (12,9%) in vergelijking met hun mono-etnische medeleerlingen van de meerderheids- of minderheidsgroep (resp. 4,1% en 9,5%) ($n = 1789$; $\chi^2 = 38,49$; $df = 2$; $p < .05$). Wanneer deze verschillen bovendien door middel van een mutuele *follow-up* analyse worden gecontroleerd, blijkt dat enkel de significante prevalentieverschillen tussen de bi-etnische ouders en de mono-etnische ouders van de meerderheidsgroep ($n = 1474$; $\chi^2 = 35,51$; $df = 1$; $p < .05$) alsook die tussen de mono-etnische ouders van de minderheidsgroep en de meerderheidsgroep ($n = 1426$; $\chi^2 = 13,68$; $df = 1$; $p < .05$) overeind blijven. Een significant prevalentieverschil tussen bi-etnische ouders en mono-etnische ouders van de minderheidsgroep wordt echter niet geconstateerd ($n = 678$; $\chi^2 = 1,64$; $df = 1$; $p > .05$).

Een verder differentiatie naargelang etnische samenstelling van de school leert ons dat in witte concentratiescholen significant minder mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep aangeven te pesten (2,2%) ($n = 986$; $\chi^2 = 23,06$; $df = 2$; $p < .05$), zowel in vergelijking met bi-etnische jongeren (9,9%) ($n = 892$; $\chi^2 = 22,72$; $df = 1$; $p < .05$) en de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep (6,6%) ($n = 824$; $\chi^2 = 4,26$; $df = 1$; $p < .05$), terwijl geen onderling verschil tussen bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep wordt vastgesteld ($n = 223$; $\chi^2 = 0,60$; $df = 1$; $p > .05$). Ook in zwarte concentratiescholen wordt een significant verschil tussen de jongerengroepen vastgesteld ($n = 352$; $\chi^2 = 6,17$; $df = 2$; $p < .05$). Daar waar het onderlinge verschil inzake daderprevalentie uitblijft tussen bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep ($n = 177$; $\chi^2 = 1,66$; $df = 1$; $p > .05$) en tussen mono-etnische jongeren van de meerderheid- en minderheidsgroep ($n = 249$; $\chi^2 = 0,53$; $df = 1$; $p > .05$), wordt er in de vergelijking tussen bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep wel een significant hogere daderprevalentie waargenomen bij bi-etnische jongeren (19,4% vs. 9,1%) ($n = 278$; $\chi^2 = 6,07$; $df = 1$; $p < .05$). In gemengde scholen blijft een significant verschil tussen de vernoemde groepen echter uit ($n = 438$; $\chi^2 = 3,06$; $df = 2$; $p > .05$), ook na uitvoeren van een onderlinge *follow-up* analyse.

Cyberpesten – Naar analogie met de significante cyberdaderprevalentieverschillen tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond (cfr. *supra* 5.1.2.), vinden we ook een significant verschil bij de variabele bi-etniciteit. Uit tabel 2 blijkt namelijk dat significant meer bi-etnische jongeren (4,7%) aangaven het afgelopen schooljaar cyberpestgedrag gesteld te hebben in vergelijking met mono-etnische jongeren van de meerderheids- en minderheidsgroep (resp. 1,6% en 3,2%) ($n = 1790$; $\chi^2 = 11,107$; $df = 2$; $p < .05$). Na een *follow-up* analyse tussen de afzonderlijke groepen kon het prevalentieverschil tussen bi-etnische cyberdaders en de mono-etnische cyberdaders van de minderheidsgroep ($n = 680$; $\chi^2 = 0,68$; $df = 1$; $p > .05$) alsook het verschil tussen mono-etnische jongeren van de minderheids- en meerderheidsgroep ($n = 1427$; $\chi^2 = 2,27$; $df = 1$; $p > .05$) niet (her)bevestigd worden. Het significante prevalentieverschil tussen bi-etnische cyberdaders en mono-etnische cyberdaders van de meerderheidsgroep bleef echter wel significant ($n = 1473$; $\chi^2 = 9,77$; $df = 1$; $p < .05$).

Bij een onderverdeling naargelang de etnische samenstelling van de school werden daarenboven geen significante verschillen geconstateerd tussen de drie verschillende jongerengroepen, zowel niet in witte concentratiescholen ($n = 984$; $\chi^2 = 4.38$; $df = 2$; $p > .05$), gemengde scholen ($n = 439$; $\chi^2 = 1.28$; $df = 2$; $p > .05$) als in zwarte concentratiescholen ($n = 354$; $\chi^2 = 1.26$; $df = 2$; $p > .05$). Ook in verdere *follow-up* analyses kon onderling geen significant verband gevonden worden.

TABEL 2. HET VERSCHIL IN ALGEMENE SLACHTOFFER- EN DADERPREVALENTIE BIJ KLASSIEK EN CYBERPESTGEDRAG TUSSEN MONO-ETNISCHE JONGEREN VAN DE MEERDERHEIDSGROEP, BI-ETNISCHE JONGEREN EN MONO-ETNISCHE JONGEREN VAN DE MINDERHEIDSGROEP NAARGELANG DE ETNISCHE VERDELING VAN DE SCHOOLPOPULATIE.¹³

	Mono-etnische jongeren van de meerderheids-groep		Bi-etnische jongeren		Mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep		Sig.
	N	%	N	%	N	%	
Klassiek pesten							
<u>Slachtofferschap</u>	104	9,4%	58	16,0%	31	9,7%	**
Witte concentratieschool	52	6,8%	30	18,4%	5	8,2%	***
Gemengde school	36	13,4%	19	20,4%	5	6,4%	*
Zwarte concentratieschool	15	20,5%	6	5,9%	20	11,2%	**
<u>Daderschap</u>	45	4,1%	48	12,9%	30	9,5%	***
Witte concentratieschool	17	2,2%	16	9,9%	4	6,6%	***
Gemengde school	19	7,1%	10	10,8%	10	13,0%	
Zwarte concentratieschool	9	12,2%	22	19,4%	16	9,1%	*
Cyberpesten							
<u>Slachtofferschap</u>	55	5,0%	26	7,1%	19	6,0%	
Witte concentratieschool	23	3,0%	7	4,3%	2	3,3%	
Gemengde school	25	9,3%	9	9,7%	4	5,1%	
Zwarte concentratieschool	7	9,7%	10	8,7%	13	7,4%	
<u>Daderschap</u>	18	1,6%	17	4,7%	10	3,2%	**
Witte concentratieschool	9	1,2%	5	3,1%	0	0,0%	
Gemengde school	6	2,2%	4	4,3%	3	3,8%	
Zwarte concentratieschool	3	4,1%	7	6,8%	7	4,0%	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

¹³ Het totaal aantal respondenten varieert ten gevolg van een klein aantal *item non-responders*.

6. DISCUSSIE: DIVERSITEIT EN (BI-)ETNICITEIT ALS MOGELIJKE VERKLARING VOOR SLACHT-OFFER- EN DADERSCHAP?

6.1. Slachtofferschap

Net zoals in Nederland, Zweden, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten (resp. VAN DORSSELAER *et al.*, 2010; BJERELD, DANEBACK & PETZOLD, 2015; ESLEA & MUKHTAR, 2000; HANISH & GUERRA, 2000) zijn het in dit onderzoek de jongeren met een migratieachtergrond die significant vaker klassiek gepest worden. Een uitgebreidere opdeling in dit onderzoek toont bovendien aan dat het vooral de bi-etnische jongeren zijn die meer klassiek slachtofferschap ervaren in vergelijking met mono-etnische jongeren uit de meer- of minderheidsgroep. Significante verschillen bij cyberpesten zijn er daarentegen niet. Een mogelijke verklaring voor deze vaststellingen kan toegeschreven worden aan de eigenschap 'anders zijn'. Jongeren met een migratieachtergrond (incl. bi-etnische jongeren) zouden door hun afwijkende klederdracht, buitenlandse tongval of donkerdere huidskleur in het bezit zijn van een bepaald kenmerk of eigenschap waarover de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep (i.e. jongeren zonder migratieachtergrond) niet beschikken. Hierdoor kunnen ze als 'afwijkend' aanzien worden (TOLSMA *et al.*, 2013), waardoor mogelijk een figuurlijke 'wij' versus 'zij' gedachte ontstaat bij beide groepen. Hierbij zal wellicht de minderheid ('zij') makkelijker het middelpunt van spot worden dan de meerderheid ('wij'). Dit is ook de reden waarom op televisie clichématig 'de jongen met het rode haar' en 'het meisje met de beugel' het vaakst gepest worden. Door hun afwijkende eigenschappen trekken ze – vaak ongewild – de aandacht van enkele daders die gericht op zoek zijn naar 'in het oog springende slachtoffers'. Daders hebben namelijk een duidelijke voorkeur om net die aparte of afwijkende individuen te pesten, precies omdat *peers* niet om hen geven en ze beschouwd worden als een potentiële bron om status en/of macht te bekomen (naar analogie met GRAHAM & JUVONEN, 2002; HODGES *et al.*, 1997; LADD *et al.*, 1997; TOLSMA *et al.*, 2013; VEENSTRA *et al.*, 2008). Precies omdat pestslachtoffers vanwege hun atypische karakteristieken vaker gevisieerd worden door daders die op zoek zijn naar buitenbeentjes, kan dit een plausibele verklaring bieden waarom net een verhoogde slachtofferprevalentie wordt vastgesteld bij bi-etnische jongeren. Omwille van hun dubbele etniciteit worden ze vaak beschouwd als 'cultureel hybride' en in een (etnisch) hokje geduwd waar ze zich niet volledig mee kunnen identificeren (COHEN, 1988; FUREDI, 2001; KARSEN, 2017). Door zowel de mono-etnische meerderheids- als minderheidsgroep worden ze om die reden vaak niet als volwaardig groepslid bekeken en vervolgens uitgesloten (KARSEN, 2017). Bovenvermelde bevindingen liggen daarmee in lijn met voorgaand onderzoek over dit thema (FURRER & SKINNER, 2003; WALTON & COHEN, 2007).

In lijn met bovenvermelde theoretische verklaring voor de algemene prevalentiever verschillen wordt vastgesteld dat op witte concentratiescholen meer jongeren met een migratieachtergrond, en in het bijzonder bi-etnische jongeren, het slachtoffer worden van klassiek pestgedrag. Daarentegen zouden mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep (i.e. jongeren zonder een migratieachtergrond) dan weer meer slachtoffer worden in zwarte concentratiescholen. Op witte concentratiescholen zou de stigmatisering van jongeren met een migratieachtergrond (incl. bi-etnische jongeren) als 'anders' immers nadrukkelijker aanwezig zijn, daar waar op zwarte concentratiescholen het juist de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep zijn die afwijken van de gangbare 'norm'. Precies omwille van hun numerieke 'minderheid' is het mogelijk dat ze vaker in het oog springen van daders die op zoek zijn naar een potentieel slachtoffer (zie o.a. AGIRDAG *et al.*, 2012; VAN DER AUWERA, 2018).

De reden voor het ontbreken van significante verschillen inzake de slachtofferprevalentie bij cyberpesten is eventueel te wijten aan het anonieme karakter van het internet. Hier is

het namelijk moeilijker waar te nemen of iemand afwijkt van de aangenomen 'norm'. In lijn met deze mogelijke verklaring lijkt het dan ook enigszins logisch dat qua etnische samenstelling van de schoolpopulatie ook geen verschillen worden vastgesteld. In die optiek is het best mogelijk dat cyberslachtoffers niet zozeer omwille van hun 'afwijkende eigenschappen' geselecteerd worden, maar eerder doelbewust worden aangemerkt (o.a. *revenge of the nerds* (zie hierover o.a. LI, 2007; VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009)) (VAN CLEEMPUT & VANDEBOSCH, 2006) of geselecteerd worden wanneer zich een bijzondere opportuniteit voordoet (o.a. bij toeval in het bezit komen van bepaalde geheimen, naaktfoto's of een wachtwoord). Daarbij dient evenwel te worden opgemerkt dat de statistische *power* van deze resultaten behoorlijk laag is door het geringe aantal cyberpestslachtoffers.

6.2. Daderschap

Wat de daders betreft, geven meer jongeren met een migratieachtergrond aan iemand het afgelopen jaar op klassieke wijze gepest te hebben, daar het percentage van pestende jongeren zonder een migratieachtergrond toch significant lager ligt. Enerzijds liggen deze resultaten in lijn met de bevindingen uit het voorgaande Noorse onderzoek (FANDREM *et al.*, 2009), anderzijds weerleggen ze Nederlands onderzoek (VAN DORSSELAER *et al.*, 2010). Ook bij het cyberpestgedrag is een significant verschil merkbaar, waarbij eveneens meer jongeren met een buitenlandse origine aangeven online pestgedrag te hebben gesteld in vergelijking met jongeren zonder buitenlandse *roots*.¹⁴ Wanneer daarenboven de dadergroep met een migratieachtergrond opgedeeld werd in bi-etnische daders en mono-etnische daders van de minderheidsgroep bleek geen significant prevalentieverschil tussen beide groepen te bestaan, zowel met betrekking tot het klassieke pestgedrag als het cyberpestgedrag. Hoewel verwacht werd dat er meer bi-etnische jongeren dader zouden zijn omwille van hun hoge slachtofferprevalentie en hun achtergestelde (*i.e.* niet-volwaardige) positie in de klasgroep (KARSEN, 2017), blijkt hun aanvoelde machtsdeprivatie wellicht niet zozeer sterker te zijn in vergelijking met dat van de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep ten aanzien van de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep.

Het significante prevalentieverschil tussen de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep (*i.e.* jongeren zonder een migratieachtergrond) en de andere twee groepen (*i.e.* jongeren met een migratieachtergrond) bleef echter wel behouden. Dit deed ons besluiten dat het gepercipieerde 'wij vs. zij'-gevoel mogelijks aan de basis ligt van de geconstateerde verschillen. Het is namelijk best mogelijk dat jongeren met een migratieachtergrond (*i.e.* zowel bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep) een minderwaardigheidsgevoel ontwikkelen omdat de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep hen aanzien als 'anders' (o.a. door hun taal, geloof of culturele tradities) (TOLSMA *et al.*, 2013). Vanuit deze (gepercipieerde) achtergestelde positie of machtsdeprivatie streven jongeren met een migratieachtergrond naar een volwaardige positie in de klasgroep. Door klassiek pestgedrag te stellen, trachten ze macht, dominantie en aanzien te verwerven ten opzichte van de meerderheidsgroep, om zo de scheefgetrokken machtsverhoudingen tussen 'wij, de minderheid' vs. 'zij, de meerderheid' weer in evenwicht te brengen (GRAHAM & JUVONEN, 2002; HODGES *et al.*, 1997; LADD *et al.*, 1997; zie o.a. ook VAN GARDEREN, 2018; VEENSTRA *et al.*, 2008).

Hierbij moet worden aangetekend dat de vastgestelde prevalentieverschillen inzake klassiek pestgedrag tussen de mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep en jon-

¹⁴ Daar dient echter wel aan toegevoegd te worden dat deze significante verschillen door het summieri aantal cyberpesters weinig statistische *power* bevatten en dus niet zonder de nodige nuance veralgemeend kunnen worden; de externe validiteit van deze resultaten is met andere woorden dan ook laag.

geren met een migratieachtergrond voornamelijk geconstateerd worden in witte concentratiescholen. Doordat de kloof (*i.e.* social-etnische afstand) tussen 'wij' en 'zij' hier mogelijk groter is, moeten zowel bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep als minderheid 'extra hun best doen' (*i.e.* meer pesten) om status, macht en aanzien te verwerven bij de meerderheidsgroep. Naarmate het aantal jongeren van buitenlandse origine op de school stijgt (*i.e.* zwarte concentratiescholen), wordt enkel een verschil gevonden tussen bi-etnische jongeren en mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep. Onze bevindingen weerleggen daarmee enigszins de resultaten uit voorgaand onderzoek. Het onderzoek van VERVOORT *e.a.* (2010) constateerde namelijk dat jongeren met een migratieachtergrond meer zullen pesten wanneer het percentage jongeren met een buitenlandse afkomst toeneemt (*i.e.* conflicttheorie (QUILLIAN, 1995)).

Daarnaast is het ook mogelijk dat bepaalde cyberdaders pestgedrag zullen gebruiken om in cyberspace (al dan niet anoniem) wraak te nemen voor eventueel ondergane klassiek slachtofferschap (zie hierover o.a. *revenge of the nerds*)¹⁵. Aangezien significant meer jongeren met een migratieachtergrond (met name bi-etnische jongeren) op klassieke wijze slachtoffer worden van pestgedrag, is het mogelijk dat ze (anoniem) wraak willen nemen op hun pester door zelf te pesten via het internet of gsm, wat logischerwijze resulteert in een hogere daderprevalentie. Aan de pestkop in *cyberspace* laten voelen wat het slachtoffer elke dag in *real life* moet ondergaan, blijkt namelijk een goed functionerend copingmechanisme te zijn (LI, 2007; VAN CLEEMPUT & VANDEBOSCH, 2006).

7. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Uit bovenstaande resultaten kunnen we algemeen concluderen dat in witte concentratiescholen meer jongeren met een migratieachtergrond rapporteren slachtoffer te worden en dader te zijn van klassiek pesten, terwijl in zwarte concentratiescholen dan weer meer jongeren zonder een migratieachtergrond slachtoffer blijken te worden. Jongeren met een migratieachtergrond zouden bovendien ook meer aangeven de rol van cyberpester op te nemen, maar niet zozeer meer of minder wanneer de etnische samenstelling van de schoolpopulatie wordt gecontroleerd. Enkel op vlak van het cyberpestslachtofferschap wordt geen verschil tussen beiden groepen waargenomen.

Toegespitst op bi-etniciteit, blijkt dat bi-etnische jongeren vaker slachtoffer zijn van klassiek pesten in vergelijking met mono-etnische jongeren van zowel de meerderheids- als minderheidsgroep, en vaker dader van klassiek en cyberpesten dan mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep (geen verschil met mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep). Vooral in witte en gemengde (concentratie)scholen zouden meer bi-etnische jongeren het slachtoffer worden van klassiek pesten in vergelijking met mono-etnische jongeren van de meerderheids- en minderheidsgroep, daar in zwarte concentratiescholen dan weer meer mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep slachtoffer zouden worden van klassiek pesten. Inzake slachtofferschap van cyberpesten worden daarentegen geen betekenisvolle verschillen gevonden tussen de drie groepen. Wat het daderschap betreft geven vooral in witte concentratiescholen meer bi-etnische jongeren aan klassiek te pesten in vergelijking met mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep (een prevalentieverschil met de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep kan niet worden vastgesteld); daderschap van cyberpesten geeft geen prevalentieverschil wanneer een opdeling wordt gemaakt naargelang de etnische samenstelling van de schoolpopulatie.

15 Het *revenge of the nerds* beginsel is als het ware een reactief fenomeen, waarbij technologisch onderlegde slachtoffers van klassiek pestgedrag online wraak zullen nemen (o.a. via computer of gsm) op de pestkoppen en dus ironisch genoeg zelf dader worden (LI, 2007; zie o.a. VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009).

Een verklaring voor het vastgestelde verschil in prevalentie van slachtofferschap is mogelijk toe te schrijven aan de eigenschap van het 'anders-zijn': daar waar jongeren met een migratieachtergrond vaak in het bezit zijn van een afwijkend kenmerk dat in het oog springt (o.a. kledij, tongval, huidskleur, etc.), worden bi-etnische jongeren vaak niet als volwaardig lid van de klasgroep beschouwd – vooral in witte concentratiescholen. Wanneer dan uit de wetenschappelijke literatuur blijkt dat 'afwijkende individuen' meer kans maken om slachtoffer te worden, lijkt dit een meer dan plausibele verklaring te kunnen zijn voor de verhoogde prevalentie inzake ondergane slachtofferschap (*cf. supra* 6.1).

Qua ouderschap wordt een duidelijk verschil gevonden tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond, tussen mono-etnische jongeren van de meerderheidsgroep en bi-etnische jongeren of mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep. Dit kan mogelijk wijze worden toegeschreven aan een gemeenschappelijk ervaren gevoel van machtsdeprivatie (*i.e.* 'wij, de minderheid' vs. 'zij, de meerderheid') bij zowel de bi-etnische jongeren als de mono-etnische jongeren van de minderheidsgroep. Als reactie op dit minderwaardigheidsgevoel denken ze met pestgedrag status en macht te verwerven om de scheefgetrokken verhouding opnieuw in evenwicht te brengen (*cf. supra* 6.2).

Zolang jongeren met een andere taal, ander uiterlijk of andere culturele gebruiken gecategoriseerd worden als 'anders', zal het 'wij vs. zij'-gevoel stevast blijven aangroeien en zullen ook de gevonden verschillen in pestgedrag blijven bestaan. Het lijkt daarom aanbevelenswaardig dat verschillende actoren (o.a. media, beleid, onderwijs) in de toekomst extra aandacht spenderen aan de impactrijke tweedeling tussen 'wij vs. zij'. Een mentaliteitswijziging op macroniveau lijkt daarom het meest adequate en duurzame antwoord om te evolueren naar een inclusieve samenleving zonder polarisatie. Om deze ambitieuze doelstelling om te zetten in de praktijk, zijn specifieke preventiemaatregelen en doelgerichte sensibilisering noodzakelijk. Het lijkt niet alleen nuttig, maar wellicht ook nodig, om jongeren in de toekomst doelgericht en specifiek te (blijven) sensibiliseren door op de negatieve kanten van pesten te wijzen. Het organiseren van discussiefora, studiedagen en projectweken omtrent de thema's 'pesten', 'cultuur' en 'diversiteit' geeft beleidsmakers, scholen en leerkrachten dan ook de nodige kennis om op een weloverwogen manier te reageren op het pestprobleem. De cijfers uit dit onderzoek tonen namelijk aan dat het elementair is om te blijven inzetten op een anti-pestbeleid in scholen, gepaard gaande met preventieve informatie- en anti-pestcampagnes. Door enerzijds het thema bespreekbaar te maken en anderzijds een doelgerichte sensibilisering op te starten, worden de jongeren zich immers bewust van de negatieve kanten van pesten (OLWEUS, 1995).

Om over dit thema zonder taboe te spreken en de jongeren bewust te maken van het probleem, bekleedt de leerkracht een prominente rol. Naast de ouders, zijn zij diegenen waarbij jongeren terecht kunnen met hun alledaagse problemen. Zo blijkt een open, toegankelijke en receptieve houding van leerkrachten *an sich* reeds een mediërend effect uit te oefenen op het pestgedrag in een klasgroep. Pesters zouden zich als het ware geremd voelen om over te gaan tot pestgedrag omdat ze weten dat deze ontvankelijke leerkrachten vaak een luisterend oor aanbieden en waar nodig reageren met sanctionerende maatregelen (o.a. strafstudies). Daarnaast, en om de jongeren te sensibiliseren, is het belangrijk dat leerkrachten bepaalde thema's (o.a. pesten, etniciteit en racisme) bespreekbaar maken door ze in hun lessen te integreren. Uit onderzoek blijkt namelijk dat wanneer leerkrachten multiculturele thema's in hun lessenspakket verwerken, het racisme op scholen afneemt (VERKUYTEN & THUIS, 2002). Naar analogie met deze bevindingen, verwachten we hetzelfde voor pestgedrag. Kennis van andere culturen draagt immers bij tot het reduceren van vooroordelen en de ontwikkeling van een empathische houding ten aanzien van 'de andere' (PETTIGREW & TROPP, 2008). Enkel wanneer scholen actief inzetten op een positieve sfeer tussen de verschillende

etnische groepen, is er kans op het bewerkstelligen van interetnische contacten en een reductie van etnische vooringenomenheid (DEJAEGHERE, HOOGHE & CLAES, 2012). Hierdoor is het mogelijk dat leerlingen van buitenlandse origine niet meer het label van ‘anders’ krijgen, maar als volwaardig lid van de klasgroep worden aanzien: “*onbekend maakt immers onbeminde*”. Het is mede daarom dat reeds op jonge leeftijd – en bij voorkeur in het onderwijs – actief moet worden ingezet op het bouwen van bruggen tussen bepaalde ‘etnische groepen’ om polariserende eilandvorming te voorkomen. Een evolutie naar een schoolomgeving zonder polarisatie of segregatie is dan ook hét te bereiken doel, waarbij de leuze “*an ounce of prevention is worth a pound of cure*” centraal zou moeten staan. Laat de cijfers uit het uitgevoerde onderzoek dan ook als bron dienen om de kennis van het onderwijzend personeel uit te breiden. Zodoende kunnen leerkrachten zich een nauwkeurig beeld vormen omtrent het pestgedrag bij jongeren met én zonder een migratieachtergrond. In de praktijk kan dit een enorme hulp betekenen, vermits leerkrachten vaak een foutief beeld hebben van pest-situaties en bijgevolg de jongeren helpen vanuit een verkeerd interpretatiekader (zie o.a. BAUMAN & DEL RIO, 2006).

Tot slot hebben we met dit zelfrapportage onderzoek getracht om enerzijds de bestaande Belgische lacune over dit thema op te vullen en anderzijds een aanzet te geven voor bijkomend onderzoek. Nadeel van deze methode is echter dat niet duidelijk naar voren komt ‘wie nu precies door wie wordt gepest’ en/of jongeren omwille van etnische redenen pesten, dan wel gepest worden. Mede daarom dat bijkomend en uitvoeriger onderzoek naar etnisch pestgedrag zeker aan te raden is, met name omdat blijkt dat de grens tussen ‘pestgedrag bij jongeren met een migratieachtergrond’ en ‘etnisch pestgedrag’ soms erg dun is, maar wel degelijk overlap vertoont. Hierbij zou het interessant zijn wanneer nadrukkelijk gebruik wordt gemaakt van een netwerkanalyse, waarbij specifieke relaties tussen slachtoffer-dader worden onderzocht. Zulke netwerkgegevens geven niet alleen inzicht in wie de daders en slachtoffers zijn, maar kunnen – indien aangevuld met een kwalitatief onderzoeksopzet – mogelijks ook veel informatie geven omtrent de specifieke drijfveren om over te gaan tot (etnisch) pestgedrag (zie o.a. TOLSMAN *et al.*, 2013; VEENSTRA *et al.*, 2008).

REFERENTIES

- AGIRDAG, O., MERRY, M. S., & VAN HOUTTE, M. (2016). Teachers' understanding of multicultural education and the correlates of multicultural content integration in Flanders. *Education and Urban Society*, 48(6), 556-582.
- AGIRDAG, O., VAN HOUTTE, M., & VAN AVERMAET, P. (2012). Effecten van segregatie: cognitieve en non-cognitieve uitkomsten en mechanismen. In O. AGIRDAG, W. NOUWEN, P. MAHIEU, P. VAN AVERMAET, A. VANDENBROUCKE, & M. VAN HOUTTE (Eds.), *Segregatie in het basisonderwijs : geen zwart-wit verhaal* (pp. 68–96). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- ALLPORT, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- ARSENEAULT, L., BOWES, L., & SHAKOOR, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: ‘Much ado about nothing’? *Psychological Medicine*, 40(5), 717-729.
- BARNES, D. (2001). Multiethnic parentage: a potentially, valuable resource in the quest for social cohesion. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 10(3), 31-48.
- BAUMAN, S., & DEL RIO, A. (2006). Preservice teachers' responses to bullying scenarios: comparing physical, verbal, and relational bullying. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 219-231.
- BILLEVELD, C. C. J. H. (2009). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie* (4de gewijzigde druk ed.). Den Haag: Boom juridische uitgeverij.

- BJERELD, Y., DANEBACK, K., & PETZOLD, M. (2015). Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: a parent-reported serial cross-sectional study. *Child: Care, Health and Development*, 41(4), 593-599.
- BROWN, M. R. (2009). A new multicultural population: creating effective partnerships with multiracial families. *Intervention in School and Clinic*, 45(2), 124-131.
- CLB. (2016). *De centra voor leerlingenbegeleiding in cijfers: schooljaar 2015-2016 (jaarverslag)*. Verkregen op 21 november 2018, via www.vclb-koepel.be/over-ons/jaarcijfers-clb-sector.
- CLB. (2017). *De centra voor leerlingenbegeleiding in cijfers: schooljaar 2016-2017 (jaarverslag)*. Verkregen op 28 april 2019, via www.vclb-koepel.be/over-ons/jaarcijfers-clb-sector.
- CLB. (2018). *De centra voor leerlingenbegeleiding in cijfers: schooljaar 2017-2018 (jaarverslag)*. Verkregen op 28 juni 2019, via www.vclb-koepel.be/over-ons/jaarcijfers-clb-sector.
- COHEN, P. (1988). The perversions of inheritance: studies in the making of multi-racist Britain. In P. COHEN & H. S. BAINS (Eds.), *Multi-Racist Britain* (pp. 9-118). London: Palgrave Macmillan.
- DE BOECK, A. (2014). Over zelfwaardering, slachtofferschap van (cyber)pesten, en de beschermende invloed van vrienden. In L. BRADT, S. PLEYSIER, J. PUT, J. SIONGERS, & B. SPRUYT (Eds.), *Jongeren in cijfers en letters: bevindingen uit de JOP-monitor 3* (pp. 111-135). Leuven: Acco.
- DEJAEGHERE, Y., HOOGHE, M., & CLAES, E. (2012). Heeft diversiteit in de klas een effect op etnocentrisme? In M. HOOGHE (Ed.), *Jongeren, politiek en burgerschap. Politieke socialisatie bij Belgische jongeren* (pp. 63-79). Leuven: Acco.
- DEL BARRIO, C., MARTÍN, E., MONTERO, I., GUTIÉRREZ, H., BARRIOS, Á., & DE DIOS, M. J. (2008). Bullying and social exclusion in Spanish secondary schools: National trends from 1999 to 2006. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 8(3), 657-677.
- DEWAN, I. A. (2008). *Recasting race: Women of mixed heritage in further education*. Staffordshire: Trentham Books.
- EADP. (2007). *Kandersteg declaration against bullying in children and youth*. Athene: The European Association for Developmental Psychology. Verkregen op 11 november 2017, via www.eadp.info/news/kandersteg-declaration-against-bullying-in-children-and-youth/.
- ELAMÉ, E. (2013). *Discriminant bullying: a new intercultural challenge*. Milaan: Springer-Verlag.
- ESLEA, M., & MUKHTAR, K. (2000). Bullying and racism among Asian schoolchildren in Britain. *Educational Research*, 42(2), 207-217.
- FANDREM, H., STROHMEIER, D., & ROLAND, E. (2009). Bullying and victimization among native and immigrant adolescents in Norway. *The Journal of Early Adolescence*, 29(6), 898-923.
- FASSMANN, H. (2009). European migration: Historical overview and statistical problems. In H. FASSMANN, U. REEGER, & W. SIEVERS (Eds.), *Statistics and reality: Concepts and measurements of migration in Europe* (pp. 21-44). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- FUREDI, F. (2001). How sociology imagined 'mixed race'. In D. PARKER & M. SONG (Eds.), *Rethinking mixed race* (pp. 23-41). London: Pluto.
- FURRER, C., & SKINNER, E. (2003). Sense of relatedness as a factor in children's academic engagement and performance. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 148-162.
- GELDOLF, D. (2013). *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Acco.
- GRAHAM, S., & JUVONEN, J. (2002). Ethnicity, peer harassment, and adjustment in middle school: an exploratory study. *Journal of Early Adolescence*, 22(2), 173-199.
- HANISH, L. D., & GUERRA, N. G. (2000). The roles of ethnicity and school context in predicting children's victimization by peers. *American Journal of Community Psychology*, 28(2), 201-223.
- HODGES, E. V., MALONE, M. J., & PERRY, D. G. (1997). Individual risk and social risk as interacting determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology*, 33(6), 1032-1039.
- HONG, J. S., PEGUERO, A. A., CHOI, S., LANESSKOG, D., ESPELAGE, D. L., & LEE, N. Y. (2014). Social ecology of bullying and peer victimization of Latino and Asian youth in the United States: A review of the literature. *Journal of School Violence*, 13(3), 315-338.

- JUVONEN, J., & GROSS, E. F. (2005). The rejected and the bullied: Lessons about social misfits from developmental psychology. In K. D. WILLIAMS, J. P. FORGAS, & W. VON HIPPEL (Eds.), *The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (pp. 155-170). New York: Psychology Press Taylor & Francis Group.
- KARSSSEN, M. (2017). *Bi-ethnic Dutch students: educational outcomes, social functioning and experiences* (Dissertation). Amsterdam: Research Institute of Child Development and Education of the University of Amsterdam.
- KARSSSEN, M., VAN DER VEEN, I., & VOLMAN, M. (2015). Educational outcomes and functioning of bi-ethnic Dutch children in School. *Educational Research*, 57(4), 354-367.
- KARSSSEN, M., VAN DER VEEN, I., & VOLMAN, M. (2017). Diversity among bi-ethnic students and differences in educational outcomes and social functioning. *Social Psychology of Education*, 20(4), 753-774.
- KERSTENS, J., & VEENSTRA, S. (2013). Cyberpesten vanuit een criminologisch perspectief. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(4), 375-393.
- LADD, G. W., KOCHENDERFER, B. J., & COLEMAN, C. C. (1997). Classroom peer acceptance, friendship, and victimization: Distinct relation systems that contribute uniquely to children's school adjustment? *Child Development*, 68(6), 1181-1197.
- LEWIS, K. (2016). Helping mixed heritage children develop "character and resilience" in schools. *Improving Schools*, 19(3), 197-211.
- LI, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- LOW, S., & ESPELAGE, D. (2013). Differentiating cyberbullying perpetration from non-physical bullying: Commonalities across race, individual, and family predictors. *Psychology of Violence*, 3(1), 39-52.
- MACKLEM, G. L. (2003). *Bullying and teasing: social power in children's groups*. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- MCKENNEY, K. S., PEPLER, D., CRAIG, W., & CONNOLLY, J. (2006). Peer victimization and psychosocial adjustment: The experiences of Canadian immigrant youth. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(2), 239-264.
- MESSINGER, A. M., NIERI, T. A., VILLAR, P., & LUENGO, M. A. (2012). Acculturation stress and bullying among immigrant youths in Spain. *Journal of School Violence*, 11(4), 306-322.
- NANSEL, T. R., OVERPECK, M., PILLA, R. S., RUAN, W., SIMONS-MORTON, B., & SCHEIDT, P. (2001). Bullying behaviors among us youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *The Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- OECD. (2014). *TALIS 2013 Results: An international perspective on teaching and learning (TALIS)*. Paris: OECD Publishing. Verkregen op 20 juni 2019, via www.oecd-ilibrary.org/education/talis-2013-results_9789264196261-en.
- OECD. (2019). *TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners (TALIS)*. Paris: OECD Publishing. Verkregen op 20 juni 2019, via www.oecd-ilibrary.org/education/talis-2018-results-volume-i_1d0bc92a-en.
- OLWEUS, D. (1995). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- PARKER, D., & SONG, M. (2001). Introduction: rethinking 'mixed race'. In D. PARKER & M. SONG (Eds.), *Rethinking 'Mixed Race'* (pp. 1-22). Londen: Pluto.
- PAUWELS, L. (2017). *Kwantitatieve criminologie: basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.
- PETTIGREW, T. F., & TROPP, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- QUILLIAN, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 60(4), 586-611.

- RIGBY, K. (1996). *Bullying in schools: and what to do about it?* London: Kingsley.
- ROBERS, S., KEMP, J., & TRUMAN, J. (2013). *Indicators of school crime and safety: 2012*. Washington DC: National Center for Education Statistics – U.S. Department of Education, and Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs – U.S. Department of Justice.
- ROBERTS, A. (1986). The imperial mind. In A. D. ROBERTS (Ed.), *The Cambridge History of Africa: Volume 7, from 1905-1940* (Vol. 7, pp. 24-76). Cambridge: Cambridge University Press.
- SHIH, M., & SANCHEZ, D. T. (2005). Perspectives and research on the positive and negative implications of having multiple racial identities. *Psychological Bulletin*, 131(4), 569-591.
- SHIRLEY, E. L. M., & CORNELL, D. G. (2012). The contribution of student perceptions of school climate to understanding the disproportionate punishment of African American students in a middle school. *School Psychology International*, 33(2), 115-134.
- SMOKOWSKI, P. R., & KOPASZ, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110.
- SOLBERG, M. E., & OLWEUS, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive behavior*, 29(3), 239-268.
- SPRIGGS, A. L., IANNOTTI, R. J., NANSEL, T. R., & HAYNIE, D. L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: Commonalities and differences across race/ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41(3), 283-293.
- STEFANEK, E., STROHMEIER, D., VAN DER SCHOOT, R., & SPIEL, C. (2012). Bullying and victimization in ethnically diverse schools. In M. MESSER (Ed.), *Migrations* (pp. 79-88). Dordrecht: Springer.
- STROHMEIER, D., & SPIEL, C. (2003). Immigrant children in Austria. *Journal of Applied School Psychology*, 19(2), 99-116.
- SURVIO. (2016). *Survio: Maak eenvoudig een enquête en krijg snel antwoorden*. Verkregen op 3 april 2016, via www.survio.com/nl/.
- TIKLY, L., CABALLERO, C., HAYNES, J., & HILL, J. (2004). *Understanding the educational needs of mixed heritage pupils*. London: Department for Education and Skills University of Bristol.
- TIZARD, B., & PHOENIX, A. (2002). *Black, white or mixed race? Race and racism in the lives of young people of mixed parentage*. London: Routledge.
- TOLSMA, J., VAN DEURZEN, I., STARK, T. H., & VEENSTRA, R. (2013). Who is bullying whom in ethnically diverse primary schools? Exploring links between bullying, ethnicity, and ethnic diversity in Dutch primary schools. *Social Networks*, 35(1), 51-61.
- VAN CLEEMPUT, K., & VANDEBOSCH, H. (2006). Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. *Welwijs: wisselwerking onderwijs en welzijnswerk*, 17(3), 3-6.
- VAN DEN BROECK, H. (2006). *Opvoeden in de klas: wegwijzer voor leerkrachten*. Tiel: Lannoo.
- VAN DER AUWERA, J. (2017a). Allochtone jongeren, een risicogroep wat pesten betreft? *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie (TOKK)*, 42(1), 41-43.
- VAN DER AUWERA, J. (2017b). Pestgedrag in een gekleurde samenleving: Het verschil tussen jongeren met én zonder een migratieachtergrond aangaande klassiek en cyberpestgedrag in secundaire scholen. *Welwijs: Wisselwerking Onderwijs en Welzijnswerk*, 28(2), 17-21.
- VAN DER AUWERA, J. (2018). *Pestgedrag, etniciteit en de rol van de diversiteit: De verschillen tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond bij klassiek pesten en cyberpesten* (Vol. Scripta Falconis III). Antwerpen: Intersentia.
- VAN DORSSELAER, S., DE LOOZE, M., VERMEULEN-SMIT, E., DE ROOS, S., VERDURMEN, J., TER BOGT, T., & VOLLEBERGH, W. (2010). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- VAN GARDEREN, F. (2018). Pesten maakt wel populair: Vooral in het middelbaar werkt treiteren statusverhogend. *De Morgen*. Verkregen op 18 januari 2018, via www.demorgen.be/nieuws/pesten-maakt-wel-populair-b2a85051/.

- VANDEBOSCH, H., & VAN CLEEMPUT, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349-1371.
- VANDEBOSCH, H., VAN CLEEMPUT, K., MORTELMANS, D., & WALRAVE, M. (2006). *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen, studie in opdracht van het viWTA*. Brussel: viWTA.
- VEENSTRA, R., HUIJSING, G., DIJKSTRA, J., & LINDENBERG, S. (2008). Wie pest wie? Een netwerkbenadering van pesten. *Justitiële Verkenningen*, 34(5), 78-92.
- VERKUYTEN, M., & THIJSS, J. (2002). Racist victimization among children in The Netherlands: the effect of ethnic group and school. *Ethnic and Racial Studies*, 25(2), 310-331.
- VERVOORT, M. H. M., SCHOLTE, R. H. J., & OVERBEEK, G. (2010). Bullying and victimization among adolescents: the role of ethnicity and ethnic composition of school class. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(1), 1-11.
- VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE. (2015). *Evolutie Nederlandstalig secundair onderwijs in Brussel – VGC leerlingentelling*. Verkregen op 28 maart 2017, via www.vgc.be/sites/www.vgc.be/files/download/1415vgc-leerlingentelling_evolutiesecundaironderwijs.pdf.
- VLAAMSE OVERHEID. (2015). *Vestigingsplaatsen gewoon secundair onderwijs*. Verkregen op 28 maart 2017, via <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsaanbod/lijt.aspx?hs=311>.
- WALSH, S. D., DE CLERCQ, B., MOLCHO, M., HAREL-FISCH, Y., DAVISON, C. M., RICH MADSEN, K., & STEVENS, G. W. J. M. (2016). The Relationship Between Immigrant School Composition, Classmate Support and Involvement in Physical Fighting and Bullying among Adolescent Immigrants and Non-immigrants in 11 Countries. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(1), 1-16.
- WALTON, G. M., & COHEN, G. L. (2007). A question of belonging: race, social fit, and achievement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 82-96.
- WANG, J., IANNOTTI, R. J., & LUK, J. W. (2012). Patterns of adolescent bullying behaviors: physical, verbal, exclusion, rumor, and cyber. *Journal of School Psychology*, 50(4), 521-534.
- WANG, J., IANNOTTI, R. J., & NANSEL, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375.
- WARDLE, F. (2007). Multiracial children in child development textbooks. *Early Childhood Education Journal*, 35(3), 253-259.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (2016). *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health behaviour in school-aged children (hbhc) study: international report from the 2013/2014 survey*. Copenhagen: HBSC-study. Verkregen op 22 november 2017, via www.euro.who.int/en/publications/abstracts/growing-up-unequal-hbhc-2016-study-20132014-survey.